บทที่

8

“บ้านฮอลันดา” จากสังคมเมืองท่าอยุธยา สู่ ศูนย์ข้อมูลประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ไทย-เนเธอร์แลนด์

Baan Hollanda : From the Ayutthaya Port Polity Society to the Information Center of History of Netherlands and Thailand Relationships

กำพล จำปาพันธ์
Kampol Champapan

บทที่ 8

"บ้านฮอลันดา" จากสังคมเมืองท่าอยุธยา สู่ ศูนย์ข้อมูลประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ไทย-เนเธอร์แลนด์ [1]

Baan Hollanda : From the Ayutthaya Port Polity Society to the Information Center of History of Netherlands and Thailand Relationships

กำพล จำปาพันธ์ [2]
Kampol Champapan

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและความสำคัญของ "บ้านฮอลันดา" อันเป็นแหล่งโบราณสถานสำคัญที่ตั้งอยู่ที่ตำบลสวนพลู อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่าพื้นที่บ้านฮอลันดาเดิมเป็นที่ตั้งสถานีการค้าของบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา (VOC) บริษัทการค้าข้ามชาติในคริสต์ศตวรรษที่ 17-18 ที่มีบทบาทสำคัญต่อการค้าของอยุธยาและการเกิดสภาพสังคมหลากหลายแบบนานาชาติ ชาวฮอลันดาได้เข้ามาติดต่อทำการค้าและสร้างสัมพันธไมตรีกับกรุงศรีอยุธยา ตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระนเรศวร ต่อมาในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองชาวฮอลันดามีความดีความชอบจากการช่วยเหลือสมเด็จพระเจ้าปราสาททองทำสงครามกับปัตตานีและกัมพูชา จึงได้รับพระราชทานที่ดินตอบแทน

[1] ปรับปรุงแก้ไขจากบางส่วนของรายงานการวิจัยเรื่อง "ประวัติความเป็นมาและความสำคัญของ "บ้านฮอลันดา" จังหวัดพระนครศรีอยุธยา" กองทุนวิจัยมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา ประจำปี พ.ศ. 2557

[2] อาจารย์ประจำ สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

กลุ่มพ่อค้าฮอลันดาได้สร้างสถานีการค้ารูปแบบอาคารถาวรมั่นคงขึ้นในที่ดินดังกล่าว บ่งชี้ว่าบริษัท VOC มองการค้ากับอยุธยาเป็นการค้าระยะยาว
คำสำคัญ : ชาวดัตช์ บ้านฮอลันดา บริษัทอินเดียตะวันออกของดัตช์

Abstract

This research aims to study historical background and significance of "Baan Hollanda" (Dutch Village). Dutch VOC (Vereenigde Oost-indische Compagnie), or East India Company, was built in the area of Baan Hollanda, where its archeological site is located at SuanPlu Sub-district, PhraNakorn Sri Ayuddhaya Province. Dutch VOC was the multinational company during the 17th to the 18th Century which played a vital role in trading and the establishment of multinational society in Ayutthaya. Dutch merchants first arrived in Ayutthaya for trading and establishing partnership with the kingdom since the reign of King Naresuan. The Dutch also supported King Prasatthong in the battle against Pattani and Cambodia Kingdoms. They thus received a plot of land in return, and got permission from the king to establish their first trading in the capital Ayutthaya. Their huge brick building indicated their vision of long term trading with the kingdom.
Key words : Dutch ; Baan Hollanda ; The Dutch East India Company or Vereenigde Oost-Indische Compagnie, VOC

ความสำคัญของปัญหา

ตั้งแต่ในคริสต์ศตวรรษที่ 16-17 ภายหลังจากการค้าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับจีนได้ถึงจุดอิ่มตัว ก็ได้มีชาติตะวันตกเดินทางเข้ามาติดต่อสัมพันธ์กับกรุงศรีอยุธยา ได้แก่ โปรตุเกส ฝรั่งเศส อังกฤษ สเปน เดนมาร์ก อิตาลี กรีก เยอรมัน และฮอลันดา เปิดการค้าเส้นทางใหม่ขึ้นมา โดยโปรตุเกสเป็นชาติตะวันตกชาติแรกที่เข้ามาในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 เมื่อปี พ.ศ.2054/ค.ศ.1511 และได้ทำสนธิสัญญาการค้ากับกรุงศรีอยุธยาใน พ.ศ.2059/ค.ศ.1516 นับเป็นสนธิสัญญาฉบับแรกที่สยามได้

ทำกับชาติตะวันตก

ต่อมาได้มีการเดินทางเข้ามาของชาติตะวันตกอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 15 เป็นต้นมา ในจำนวนนี้ฮอลันดาเป็นชาติที่โดดเด่นในเรื่องการค้าและเทคโนโลยี โดยได้ดำเนินการค้าในรูปแบบบริษัทข้ามชาติ ที่เรียกในภาษาอังกฤษว่า "The Dutch East India Company" (บริษัทอินเดียตะวันออกของดัตช์) ภาษาดัตช์เรียกว่า "Vereenigde Oost-Indische Compagnie" เรียกย่อว่า "VOC" (หรือวีโอซี)

VOC นับเป็นบริษัทการค้าที่มีขนาดใหญ่โตกว้างขวางที่สุดในยุคนั้น รัฐบาลฮอลันดาได้ให้อำนาจแก่ VOC ในฐานะตัวแทนของรัฐบาล สามารถทำการค้า สร้างป้อมปราการ สร้างสถานีการค้า มีกองทัพในบังคับบัญชาการ การแต่งตั้งผู้ว่าการ การทำสนธิสัญญากับต่างประเทศ จนถึงมีอำนาจในการประกาศสงครามในดินแดนตะวันออก ครอบคลุมตั้งแต่บริเวณแหลมกู๊ดโฮป เอเชียใต้ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จนถึงญี่ปุ่น โดยมีเมืองท่าปัตตาเวียเป็นศูนย์กลางของ VOC ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ในราชอาณาจักรอยุธยาคริสต์ศตวรรษที่ 17-18 บริษัท VOC ถือได้ว่าเป็นคู่ค้ารายใหญ่ที่เป็นชาติตะวันตก ได้สิทธิผูกขาดการค้าขายสินค้าประเภทหนังสัตว์ ได้ซื้อข้าว เครื่องเทศ ดีบุก อัญมณี และสินค้าอื่นๆ อีกมากมายที่เป็นสินค้าพื้นเมืองของอยุธยา และสินค้าที่อยุธยาได้มาจากที่อื่น เพื่อนำมาขายต่อให้กับต่างชาติ โดยฮอลันดาได้นำผ้าพิมพ์ลาย เครื่องเคลือบ จากอินเดีย เงินจากญี่ปุ่น อาวุธปืนไฟจากตะวันตก

ภายหลังจากโปรตุเกสเสื่อมอำนาจลง เนื่องจากพ่ายแพ้สงครามต่อสเปน และถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสเปน ชาวโปรตุเกสในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ไม่กลับประเทศภายหลังสงครามยุติ ได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของรัฐพื้นเมือง โดยเข้ามาเป็นขุนนางชำนาญการ ทหารรับจ้าง บาทหลวงเผยแผ่ศาสนา และพ่อค้า ถึงคริสต์ศตวรรษที่ 17 "ฮอลันดา" (Hollanda) หรือ "ดัตช์" (Dutch) (ในประเทศเนเธอร์แลนด์ปัจจุบัน) ก็เป็นชาติตะวันตกที่เข้ามามีบทบาทแทนที่โปรตุเกส โดยฮอลันดาได้เดินทางเข้ามาติดต่อกับอยุธยาครั้งแรก เมื่อปี พ.ศ.2147/ค.ศ.1604 และได้รับพระราชทานที่ดินจากสมเด็จพระเจ้าปราสาททองให้ตั้งสถานีการค้าของฮอลันดาขึ้นในกรุงศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ.2177/ค.ศ.1634

บริเวณที่ตั้งสถานีการค้าของฮอลันดามีชื่อเรียกอีกอย่างว่า "หมู่บ้านฮอลันดา" หรือ "บ้านฮอลันดา" มีเนื้อที่กว่า 8 ไร่ ตั้งอยู่ริมฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา ในเขตตำบลคลองสวนพลู อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยาในปัจจุบัน ห่างจากพื้นที่เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาไปทางทิศใต้เพียง 2 กิโลเมตร ตรงกลางระหว่างหมู่บ้านญี่ปุ่นทางใต้ลงไป กับที่ตั้งสถานีการค้าของอังกฤษในอดีต (ปัจจุบันเป็นอู่ซ่อมแซมและต่อเรือ) ทางทิศเหนือ และถัดจากนั้นขึ้นไปก็เป็นวัดพนัญเชิง บริเวณดังกล่าวเรียกว่า "ปากน้ำแม่เบี้ย" และ "ย่านคลองสวนพลู"

ด้วยเหตุที่ดัตช์หรือฮอลันดาได้เข้ามามีบทบาทต่อการค้าของสยามสมัยอยุธยาอย่างมาก นับเป็นชาติยุโรปที่มีประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์อันดีกับสยามมาอย่างยาวนาน แต่การศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องยังมีอยู่จำกัด อีกทั้งส่วนหนึ่งยังอยู่ในโลกวิชาการภาษาอังกฤษ จึงทำให้การเผยแพร่องค์ความรู้ในประเด็นเรื่องที่เกี่ยวข้องยังเป็นไปอย่างจำกัดและเป็นเรื่องเฉพาะอย่างมาก จากปัญหาข้างต้นจึงนำมาสู่การวิจัยนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์อธิบายลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฮอลันดาในสมัยอยุธยาถึงปัจจุบัน
2. เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจประวัติความเป็นมาและความสำคัญของบ้านฮอลันดา

ขอบเขตของการวิจัย

ในแง่เวลา การวิจัยนี้จะมุ่งศึกษาบทบาทของชาวฮอลันดาในสมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงการก่อตั้งบ้านฮอลันดา ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 17 ถึงปัจจุบัน ในแง่พื้นที่ การวิจัยนี้จะมุ่งศึกษาอาณาบริเวณที่เคยเป็นที่ตั้งสถานีการค้าบริษัท VOC ของฮอลันดาในกรุงศรีอยุธยา คือ บ้านฮอลันดา ตำบลคลองสวนพลู อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ริมถนนสายอยุธยา-บางปะอิน และริมฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา ทางทิศใต้ของพื้นที่เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา อันเป็นเขตราชธานีเดิมของราชอาณาจักรสยามสมัยกลางคริสต์ศตวรรษที่ 14 จนถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18

ระเบียบวิธีที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยนี้จะดำเนินการโดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Methodology) รวบรวมข้อมูลหลักฐานจากแหล่งต่าง ๆ มาประมวลข้อเท็จจริงขึ้นมา พร้อมกับการวิพากษ์ข้อมูลหลักฐานต่าง ๆ ที่ได้มานั้นให้เป็นระบบ และวิธีการประวัติศาสตร์บอกเล่า (Oral History Method) สัมภาษณ์บุคคลสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการก่อตั้งบ้านฮอลันดาและผู้ที่มีบทบาทสำคัญต่อการจรรโลงความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฮอลันดา โดยข้อมูลที่ได้มา จะนำมาอภิปรายสรุปผลและเขียนพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Analysis Define) นำเสนอในรายงานวิจัยเป็นลำดับต่อไป

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. การพัฒนาองค์ความรู้ที่มีต่อยุคสมัยกรุงศรีอยุธยาในมิติความสัมพันธ์กับฮอลันดา
2. ผู้อ่านและผู้ที่มีโอกาสได้ใช้ประโยชน์จากงานวิจัยนี้ได้มีความรู้ความเข้าใจต่อความสำคัญและบทบาทของชาวฮอลันดาที่มีสังคมไทยทั้งในอดีตและปัจจุบัน จรรโลงความสัมพันธ์อันดีระหว่างประเทศไทยกับประเทศเนเธอร์แลนด์ ทั้งในระดับชาติและท้องถิ่น

ผลการวิจัย

การเข้ามาของชาวฮอลันดาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ฮอลันดาหรือชาวดัตช์ (Dutch) นับเป็นชาติตะวันตกที่ติดต่อกับสยามกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มาอย่างต่อเนื่องยาวนาน “ฮอลันดา” (Hallanda) หรือ “ฮอลแลนด์” (Holland) เป็นชื่อเก่าของประเทศเนเธอร์แลนด์ ชาวสยามในสมัยกรุงศรีอยุธยายังนิยมใช้อีกคำว่า “วิลันดา” สำหรับเรียกคนที่มาจากประเทศเนเธอร์แลนด์ หรือ “ชาวดัตช์” คำว่า “วิลันดา” เป็นคำมาจากภาษามลายูว่า “ออรัง เบอลันดา” หมายถึง ชาวดัตช์ในชวา และที่อื่น ๆ ในหมู่เกาะอินเดียตะวันออก (อินโดนีเซียในปัจจุบัน)

คำว่า “เบอลันดา” ยังอาจมาจากคำภาษาโปรตุเกสว่า “ออลันดา” (ฮอลแลนด์) เพราะโปรตุเกสเป็นชาติตะวันตกชาติแรกที่เข้ามาติดต่อกับกรุงศรีอยุธยา และภาษาโปรตุเกสก็ใช้เป็นภาษามาตรฐานหลักในการติดต่อกับชาวยุโรปตลอดสมัยอยุธยา

(กำพล จำปาพันธ์, 2556 : 28)

คริสต์ศตวรรษที่ 16 ผ่านพ้นไป พร้อมกับการเสื่อมอำนาจทางทะเลและการล่มสลายของจักรวรรดิของโปรตุเกส เปิดทางให้กับการขึ้นสู่อำนาจของชาวยุโรปอีกชาติหนึ่ง คือ เนเธอร์แลนด์ หรือฮอลันดาที่ค่อย ๆ ผงาดขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 17 จนกลายเป็นชาติมหาอำนาจทางทะเลแทนที่โปรตุเกส ประสบการณ์ความเสื่อมถอยในช่วงท้าย ๆ ของจักรวรรดิโปรตุเกส คงเป็นบทเรียนอย่างสำคัญหนึ่งให้กับฮอลันดา ฮอลันดาจึงเลิกยุ่งเกี่ยวกับชาวพื้นเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเปิดเผยและเป็นทางการก็แต่เฉพาะกิจการอันเกี่ยวเนื่องกับการค้าเป็นหลัก

ส่วนศาสนาและอุดมการณ์ทางสังคมการเมืองแบบเสรีนิยม (Liberalism) ไม่จัดเป็นวัตถุประสงค์ที่เป็นทางการ แม้ว่าฮอลันดาจะยังสนับสนุนการเผยแผ่คริสต์ศาสนา ให้การคุ้มครองและปกป้องชาวคริสต์ แต่การเผยแผ่ไปยังชนพื้นเมืองก็มิได้รับการรับรองจากผู้นำฮอลันดาในตะวันออกไกลเท่าไร ส่วนอุดมการณ์ทางสังคมการเมืองยิ่งแล้วใหญ่ เพราะถูกผลักให้เป็นเรื่องเจตจำนงในระดับปัจเจกบุคคลเท่านั้น ทั้งนี้เพื่อตัดปัญหาความยุ่งยากซับซ้อนทั้งหลายที่อาจเกิดขึ้นตามมา จากการเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับจารีตความคิดของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อันจะส่งผลทำให้การค้าชะงักหรือเสื่อมถอยลงได้

หลังโปรตุเกสค้นพบเส้นทางเดินเรือและประสบความสำเร็จทางการค้าและแผ่ขยายอิทธิพลในคริสต์ศตวรรษที่ 15-16 ชาติยุโรปอื่น ๆ ต่างจับตาดูและศึกษาบทเรียนประสบการณ์ของโปรตุเกส เพื่อมาปรับใช้ในบ้านเมืองของตน หนึ่งในชาติยุโรปเหล่านั้น มีเนเธอร์แลนด์หรือฮอลันดารวมอยู่ด้วย ในคริสต์ศตวรรษที่ 17 กล่าวได้ว่าฮอลันดาเป็นผู้สืบทอดความเป็นชาติมหาอำนาจทางการค้าของยุโรปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แทนที่โปรตุเกสในคริสต์ศตวรรษที่ 16 (ลักขณา เบ็ญจนิรัตน์, 2542 : 237-238)

ขณะเดียวกันชาวฮอลันดาจำนวนมาก ก็สั่งสมประสบการณ์ทางการค้าและการเดินเรือ จากที่เคยร่วมทำงานในเรือโปรตุเกส จนมีความรู้เรื่องลมมรสุมและเป็นผู้ครอบครองแผนที่การเดินทางของโปรตุเกส หลังจากโปรตุเกสถูกสเปนยึดครอง ฮอลันดาก็กลายเป็นผู้รับมรดกทางการค้าและการเดินเรือสืบต่อจากโปรตุเกส ใช้เส้นทางของโปรตุเกสและเรือที่มีประสิทธิภาพมากกว่า เพราะเป็นยุคที่มีการพัฒนาเทคนิควิธีการต่อเรือมากขึ้นกว่ายุคของโปรตุเกสพอสมควร ฮอลันดาเดินทางมาเอเชียตะวันออก

เฉียงใต้ไม่เพียงแต่เพื่อหาสินค้าเครื่องเทศและตลาดสำหรับส่งสินค้าจากมหาสมุทรอินเดียเท่านั้น

สำหรับชาวฮอลันดาแล้วมีความเห็นว่าทุก ๆ ตารางนิ้วของดินแดนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น จะทำให้ฮอลันดาสามารถสร้างอำนาจต่อรองขึ้นในยุโรป ทำให้ฮอลันดามีชัยชนะเหนือสเปนทั้งทางการค้าและการเมือง สร้างประเทศของตนให้เป็นเอกราชและเป็นปึกแผ่นในยุโรป ฮอลันดาจึงพยายามเข้าควบคุมหมู่เกาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และดินแดนเก่าที่โปรตุเกสเคยมีอิทธิพล (ศิวพร ชัยประสิทธิกุล, 2525 : 96)

นครบันทัม (Bantam) ที่ตั้งอยู่ในหมู่เกาะอินโดนีเซีย นับเป็นเมืองท่าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แรกๆ ที่ฮอลันดาให้สำคัญและได้ตั้งสถานีการค้าแห่งแรกของฮอลันดาขึ้นที่นั่น ในปี ค.ศ.1596 ฮอลันดาได้รับการต้อนรับอย่างดีจากผู้ปกครองพื้นเมืองในอินโดนีเซีย และพ่อค้าโปรตุเกสที่เข้ามาก่อนหน้าและยังหลงเหลือบารมีอยู่ในย่านนั้น จากบันทัม ฮอลันดาได้ทำการค้าและขยายอิทธิพลไปยังจาร์กาตา (Jarcata) เกาะมาทุรา (มัทราส) และบาหลี เพื่อนำสินค้าเครื่องเทศส่งกลับไปขายยังยุโรปและที่อื่นๆ ทั้งฮอลันดายังได้นำสินค้าจากจีน อินเดีย เปอร์เซีย และภาคพื้นทวีปของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มาขายให้คนพื้นเมืองในหมู่เกาะทางตอนใต้ของภูมิภาค ในเวลาไม่นานหลังจากนั้นฮอลันดาก็สามารถตั้งศูนย์กลางของการค้าฮอลันดาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขึ้นที่จาร์กาตาได้สำเร็จ แล้วเปลี่ยนชื่อเมืองดังกล่าวเป็น “ปัตตาเวีย” (Battavia)

การเข้ามาของชาวฮอลันดาในราชอาณาจักรอยุธยา

จากเกาะชวาและสุมาตรา VOC ได้ขยายเครือข่ายการค้าของตนขึ้นมายังดินแดนแหลมมลายู ซึ่งมีปัตตานีเป็นศูนย์กลางสำคัญแห่งหนึ่งของการค้าพื้นเมืองอยู่ในตอนนั้น นายจาคอบ ฟาน เนค (Jacob van Neck) พ่อค้าของ VOC ได้เดินทางมาที่ปัตตานี เมื่อปี พ.ศ.2144/ค.ศ.1601 พบว่าปัตตานีเป็นชุมทางการค้าของแหลมมลายูมีพ่อค้าโปรตุเกส ญี่ปุ่น จีน อินเดีย และเปอร์เซีย เดินทางมาค้าขายที่นี่ ปีต่อมา (พ.ศ.2145/ค.ศ.1602) อันเป็นปีเดียวกับที่ฮอลันดาตั้งบริษัท VOC ขึ้นที่เนเธอร์แลนด์ ฮอลันดาก็ได้ตั้งสถานีการค้าขึ้นที่ปัตตานีอีกแห่งหนึ่ง มีนายแดเนียล ฟาน เดอ เลค (Daniel van der Leck) ได้รับแต่งตั้งเป็นผู้อำนวยการสถานีการค้า (เสาวลักษณ์

กีชานนท์, 2548 : 5) และมีวิบรัน ฟาน วอร์วิค (Wybrand van Warwick) เป็นแม่ทัพเรือ ทำหน้าที่คุ้มครองพ่อค้าฮอลันดาตามเส้นทางการค้าย่านทะเลอ่าวไทย

ต่อมาในปี พ.ศ.2147/ค.ศ.1604 ผู้แทนของบริษัท VOC ได้เดินทางเข้ามาอยุธยาในรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวร โดยได้อาศัยข้อมูลจากพ่อค้าปัตตานี ทราบมาว่าอยุธยามีสินค้าจากเมืองจีน มาขายตามตลาดในพระนคร เช่นเดียวกับปัตตานี บริษัท VOC จึงได้ส่งแลมเบิร์ต จาคอบซ์ เฮอิน(Lambert Jacobsz Heijn) และคอร์เนลีส สเปคซ์ (Cornelis Specx) มายังกรุงศรีอยุธยา เพื่อเข้าเฝ้าสมเด็จพระนเรศวรและสำรวจตลาดตลอดจนสภาพการค้าขายสินค้าต่างๆ ในอยุธยา โดยเฉพาะความคาดหวังที่จะอาศัยเรือสำเภาหลวงของสยามในการเดินทางไปค้าขายกับจีน ราชสำนักอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรได้ให้การต้อนรับคณะทูตชุดนี้เป็นอย่างดี แต่ก็มิได้อนุญาตให้อาศัยเรือสำเภาหลวงไปเมืองจีนพร้อมด้วยชาวสยาม (ธีรวัต ณ ป้อมเพชร, 2547 : 140)

แม้จะไม่เป็นที่พอใจนัก ที่ไม่สามารถติดต่อกับจีนผ่านทางสยามแต่นับเป็นจังหวะที่เหมาะสมสำหรับฮอลันดาเพราะช่วงปีแรก ๆ ที่เข้ามานั้น เป็นช่วงหลังอยุธยาทำสงครามกับพม่าและเขมรมายาวนานนับ 40 ปี เผชิญภาวะข้าวยากหมากแพง การค้าซบเซาทั้งภายในและภายนอกราชอาณาจักร อยุธยาต้องการทำการค้าเพื่อฟื้นฟูบ้านเมือง แต่การค้าของโปรตุเกสและสเปนในภูมิภาคกลับกำลังเผชิญความเสื่อมถอย ส่วนกับจีนนั้นที่จริงฮอลันดาพยายามที่จะติดต่อกับจีนโดยตรงมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2144/ค.ศ.1601 ก่อนก่อตั้งบริษัท VOC ไม่นาน แต่ถูกทางการจีนปฏิเสธ จีนยืนยันตามกฎหมายเดิมที่อนุญาตให้ชาติตะวันตกมาติดต่อกับจีนได้เพียงเมืองท่ากว่างตงเท่านั้น ไม่ได้ไปถึงเมืองหลวงของจีน (อนงคณา มานิตพิสิฐกุล, 2545 : 38-39) ขณะเดียวกันความพยายามที่จะขออาศัยเรือสำเภาหลวงของอยุธยา ที่มีกำหนดเดินทางไปจิ้มก้องเมืองจีนตามธรรมเนียม ก็ได้รับการปฏิเสธเพราะอยุธยาเกรงว่าอาจจะทำให้จีนขุ่นเคืองจนไม่อนุญาตให้ทำการค้าบรรณาการกับจีนได้อีก

แต่สิ่งที่ผู้แทนบริษัท VOC ได้พบที่อยุธยา ก็มีผลทำให้บริษัทตัดสินใจเข้ามาติดต่อทำการค้าและตั้งโรงสินค้า (factorij) ในอยุธยาเมื่อปี พ.ศ.2151/ค.ศ.1608 ในรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ อันที่จริงบริษัท VOC ที่ปัตตาเวียต้องการซื้อข้าวจากสยามมาได้ระยะหนึ่งแล้ว แต่ยังมิได้เปิดสัมพันธไมตรีเลยยังไม่ได้มาติดต่อขอซื้อสินค้าที่ VOC สนใจเป็นพิเศษสำหรับการค้าที่อยุธยาก็คือสินค้าประเภทของป่า ได้แก่ ไม้ฝาง (ทำสีย้อมผ้า) ไม้กฤษณา (ไม้หอม) หนังกวาง งาช้าง เป็นต้น นอกจากนี้ยังมี

การรับซื้อหนังปลากระเบนและแร่ดีบุก เพื่อนำไปขายต่อให้กับเมืองท่าต่าง ๆ ทั้งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และในยุโรปด้วย ขณะเดียวกันสิ่งที่ VOC นำเข้ามาขายให้กับชาวอยุธยาก็มีอยู่หลากหลาย ได้แก่ แร่เงิน เงินตรายุโรป ผ้าพิมพ์กับวาดลวดลายจากอินเดีย อาวุธปืนไฟ ปืนใหญ่ เป็นต้น (ธีรวัต ณ ป้อมเพชร, 2547 : 141)

บริษัท VOC มีสำนักงานหรือสถานีการค้าและโรงสินค้าอยู่ในกรุงศรีอยุธยาตั้งแต่ พ.ศ.2151/ค.ศ.1608 จนถึง พ.ศ.2308/ค.ศ.1765 รวมเป็นระยะเวลาที่อยู่ในกรุงศรีอยุธยา 157 ปี สาเหตุที่ต้องเลิกกิจการและเดินทางออกนอกสยามในปี พ.ศ. 2308/ค.ศ.1765 ก็เพราะพม่ามอญได้ยกทัพมาล้อมกรุงศรีอยุธยาแล้ว จน VOC ไม่สามารถทำการค้าและอยู่อาศัยได้ต่อ สถานีการค้าของฮอลันดาประจำกรุงศรีอยุธยาหรือ “บ้านฮอลันดา” ก็เป็นอีกสถานที่ที่ได้รับผลกระทบจากสงครามคราวเสียกรุงฯ พ.ศ.2310 “บ้านฮอลันดา” ตั้งอยู่ในที่ดินที่ได้รับพระราชทานจากสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง เมื่อปี พ.ศ.2177/ค.ศ.1634 เป็นบำเหน็จตอบแทนหลังจากที่ฮอลันดาได้ช่วยอยุธยาในรัชกาลของพระองค์ทำสงครามกับปัตตานี (ธีรวัต ณ ป้อมเพชร, 2547 : 142)

ความสัมพันธ์ระหว่างราชสำนักอยุธยากับบ้านฮอลันดา โดยปกติจะเป็นไปอย่างสงบเรียบร้อย เพราะต่างก็ได้รับผลประโยชน์จากการค้าของกันและกัน ความสำเร็จทางการค้าของฮอลันดาในอยุธยานั้นส่วนใหญ่ก็โดยการมีส่วนร่วมของอยุธยาด้วย จากการที่ฮอลันดามีภาพลักษณ์เป็นพ่อค้าที่เข้ามาค้าขายอย่างแท้จริง ก็ทำให้ราชสำนักไว้วางใจและคนในชุมชนบ้านฮอลันดาก็เป็นกลุ่มคนที่ได้รับการดูแลคุ้มครองจากทางการเป็นอย่างดี ราชสำนักสามารถขายสินค้าผูกขาดให้แก่ฮอลันดา เช่น ไม้ฝาง และงาช้าง (ฮอลันดาเรียก “ฟันช้าง”) ฝ่าย VOC ก็สามารถซื้อสินค้าต่างๆ จากสยามนำไปขายยังประเทศอื่นๆ (ธีรวัต ณ ป้อมเพชร, 2547 : 142) ความสัมพันธ์ต่อราชสำนักสยามนับว่าเริ่มต้นด้วยดี ดังปรากฏข้อความในเอกสาร “บันทึกเรื่องสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17 เล่ม 1” (The Records of Relation Between Siam and Foreign Countries in 17th Century Vol.1) ดังนี้ :

“ชาวดัทช์จะขยายที่ที่ได้ปลูกอาคารไว้แล้วออกไป และชาวอังกฤษจะสร้างสะพานได้ ในขณะเดียวกันพวกนี้ได้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตซื้อที่ดินจากเจ้าของ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงยินยอมยกให้

พระเจ้ากรุงสยามได้เสด็จไปในขบวนพยุหยาตราทางชลมารค ชาวดัทช์ได้ตามเสด็จด้วยอย่างสมพระเกียรติ ซึ่งเป็นที่พอพระราชหฤทัยเป็นอย่างยิ่ง จึงได้โปรดพระราชทานให้มหาดเล็กอัญเชิญเครื่องราชูปโภคมาพระราชทานแก่ชาวดัทช์ และชมเชยชาวดัทช์ว่าเป็นพวกที่มีความจงรักภักดีต่อพระองค์เป็นอย่างดี มร.ลูคัส ได้ขึ้นเสลี่ยงที่ออกญาพระคลังจัดมาให้ออกไปด้วย แต่นัยว่าไม่ได้ตามเสด็จพระราชดำเนิน." (ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ, 2512 : 18-19)

เส้นทางการค้าที่สำคัญที่สุดในย่านนี้ของ VOC ในช่วงติดต่อกับสยามช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 17 ได้แก่ เส้นทางปัตตาเวีย-อยุธยา-นางาซากิ (นี่คือสาเหตุที่นายแพทย์แกมป์เฟอร์ และคณะ เมื่อเดินทางไปเจริญสัมพันธ์ไมตรีกับญี่ปุ่น ต้องผ่านมาที่อยุธยาก่อนเดินทางต่อเพื่อไปยังนางาซากิ) ในเส้นทางนี้ปัตตาเวียนอกจากเป็นจุดเริ่มต้นแล้วยังเป็นศูนย์กลางใหญ่ของ VOC และฮอลันดาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จดหมายเหตุการณ์เดินทางของโตเม ปิเรส (The Suma Oriental of Tome Pires) ได้กล่าวถึงเมืองท่าในราชอาณาจักรสยาม สภาพของการค้าในอยุธยา ที่มีคนจีนเป็นพ่อค้าต่างชาติมากที่สุด ก่อนที่หลายอย่างจะเปลี่ยนแปลงไปภายหลังจากที่ชาติตะวันตกเข้ามามีบทบาท เช่นที่ว่า :

"อาณาจักรสยามมีเมืองท่าอยู่ 3 แห่ง ทางด้านที่ติดกับพะโค และมีเมืองท่าอีกหลายแห่ง ทางด้านที่ติดกับปะหังและจัมปา เมืองท่าเหล่านี้ เป็นของราชอาณาจักรสยามและยอมรับอำนาจของพระเจ้ากรุงสยาม ราชอาณาจักรสยามมีอาณาเขตกว้างขวาง และอุดมสมบูรณ์มาก มีประชากรและเมืองมากมาย มีเจ้าครองนครหลายคน และมีพ่อค้าชาวต่างชาติจำนวนมาก ชาวต่างประเทศส่วนใหญ่นั้นเป็นชาวจีน เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะว่า สยามได้ติดต่อค้าขายกับจีนเป็นอันมาก" (โตเม ปิเรส, 2528 : 1)

ส่วนสาเหตุที่ฮอลันดาเข้ามามีบทบาททางการค้าแทนที่โปรตุเกสและประสบความสำเร็จมากกว่าชาติตะวันตกอื่น ๆ เคยทำไว้ก่อนหน้านั้น บันทึกการเดินทางของไคสแบร์ท เฮค (Gijsbert Heeck) ชาวฮอลันดาที่เข้ามากรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. 2198/ค.ศ.1655 (รัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง) แสดงความเห็นต่อเรื่องนี้ไว้ว่ามีสาเหตุปัจจัยสองประการด้วยกัน คือ หนึ่ง โปรตุเกสลดความสำคัญลงเนื่องจากถูกรวมเข้ากับสเปนในช่วงเวลานั้น และ สอง ชาวฮอลันดาเข้ามาเพื่อมุ่งการค้าขาย มีการตั้งสำนักงานและโรงสินค้าที่อยุธยาด้วย ราชสำนักสยามจึงเห็นว่าฮอลันดาเป็นพวกที่มีความชำนาญในเรื่องการค้าและการต่อเรือ ราชสำนักได้ว่าจ้างลูกเรือชาวฮอลันดา

ให้ต่อเรือแบบฮอลันดาให้ด้วย (Terwiel, 2008 : 147)

เครือข่ายการค้านานาชาติอยุธยา-จีน-ญี่ปุ่น-ฮอลันดาตลาด และสินค้าภายในภูมิภาค

เป็นที่ทราบกันอยู่แล้วว่า การจะเข้าใจสังคมนานาชาติในคริสต์ศตวรรษที่ 16-18 จำเป็นต้องเข้าใจสภาพการค้าของโลกในภาพรวม ผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์นั้นเดินทางข้ามน้ำข้ามทะเล ด้วยเหตุปัจจัยจากการค้าที่ขยายตัวจากระดับภูมิภาคสู่ระดับสากล กรุงศรีอยุธยามิใช่รัฐโบราณโดดเดี่ยวไม่รู้จักคนจากมุมอื่นของโลกว่าเป็นอย่างไร หากแต่มีการติดต่อกันโดยตรงโดยมีผลประโยชน์ทางการค้าเป็นเครื่องชี้นำ กรุงศรีอยุธยามีการติดต่อสร้างความสัมพันธ์ทางการทูตกับประเทศต่าง ๆ ได้แก่ โปรตุเกส เปอร์เซีย อินเดีย จีน ญี่ปุ่น ริวกิว เกาหลี อังกฤษ ฝรั่งเศส สเปน ฮอลันดา และกลุ่มรัฐพื้นเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วยกัน

เหตุนี้เมืองหลวงที่เป็นเมืองท่าค้าขาย จึงเป็นที่รวมของชนหลากหลายชาติพันธุ์มาพบปะแลกเปลี่ยนสินค้ากันตามเอกสาร "คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม : เอกสารจากหอหลวง" มีข้อความกล่าวถึงสภาพการค้านานาชาติในพระนครศรีอยุธยาไว้หลายแห่ง ที่หนึ่งระบุว่า

"ครั้นถึงระดูลมสำเภาพัดเข้ามาในกรุง เปนมรสุมเทศกาลพวกลูกค้าพานิชสำเภาจีนแลลูกค้าแขกสลุป ลูกค้าฝรั่งกำปั่น ลูกค้าแขกกุศราช และพวกลูกค้าแขกสุรัดแขกชวามาลายูแขกเทศฝรั่งเศส ฝรั่งโลสงโปรตุเกศวิลันดาอิศปันยอนอังกฤษ แลฝรั่งดำฝรั่งเมืองลังกุนีแขกเกาะ เปนพ่อค้าพานิชคุมสลุปกำปั่นแล่นเข้ามาทอดสมออยู่ท้ายคู ขนสินค้าขึ้นมาไว้บนตึกห้างในกำแพงพระนครกรุงศรีอยุทธยา ตามที่ของตนซื้อแลเช่าต่างๆ กัน เปิดร้านห้างตึกขายของตามเพศตามภาษา" (ศิลปากร, 2534 : 5-6)

ขณะที่ตามบันทึกเก่าแก่ของชาติตะวันตก เฟอร์เนา เมนเดส ปินโต (Fernao Mendes Pinto) นักแสวงโชคชาวโปรตุเกสที่เดินทางมาสยามในคริสต์ศตวรรษที่ 16 ก็ได้บันทึกว่าอยุธยาเป็น *"ดินแดนที่อุดมไปด้วยอาหาร"* (ศิลปากร, 2528 : 36) และยังตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับสภาพของเมืองนี้ว่า *"มีลักษณะเหมือนเวนิส เนื่องจากผู้คนสัญจรโดยทางน้ำมากกว่าทางบก ข้าพเจ้าได้ยินหลายคนพูดว่า ที่นี่มีเรือกว่า 20,000 ลำ ทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่"* (ศิลปากร, 2528 : 76)

สภาพดังกล่าวเป็นลักษณะทางกายภาพของกรุงศรีอยุธยาเรื่อยมา จนถึงคริสต์

ศตวรรษที่ 17 เอกสารบันทึกการเดินทางของอาลักษณ์ในคณะราชทูตเปอร์เซียที่เดินทางเข้ามากรุงศรีอยุธยา เรียกชื่อพระนครแห่งนี้ว่า "ชะฮฺร์ นาว์" (Shahr Nav) แปลว่า *"เมืองที่เต็มไปด้วยเรือเพราะมีคลองมาก"* (อิบรอฮีม, 2545 : 7) คลองมีความสำคัญต่อกรุงศรีอยุธยาในฐานะเมืองท่าค้าขายอย่างยิ่ง การขุดคลองเป็นภารกิจอย่างหนึ่งของราชสำนัก เพื่อใช้ประโยชน์เป็นเส้นทางคมนาคมติดต่อกับแม่น้ำสายหลักอย่างแม่น้ำป่าสัก แม่น้ำลพบุรี แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำน้อย เป็นต้น โดยมีแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นเส้นทางออกสู่ทะเลอีกต่อหนึ่ง ขนาดความกว้างและลึกของแม่น้ำเจ้าพระยาก็มีผลต่อความเป็นเมืองท่าโดยตรง เพราะทำให้สำเภาหรือเรือเดินทะเล สามารถแล่นมาจอดเทียบท่าได้ถึงชานพระนคร

การค้าบรรณาการกับจีน เป็นรูปแบบการค้าเก่าแก่ดั้งเดิมของสยามที่มีกับต่างประเทศ การค้าประเภทนี้ทำให้จีนดำรงสถานะเป็น "เจ้าพ่อ" ของบ้านเมืองต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในขณะเดียวกันก็ทำให้มีชุมชนชาวจีนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานและอยู่อาศัยในเขตเมืองพระนครศรีอยุธยา ตั้งแต่ก่อนสถาปนากรุงศรีอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 การเข้ามาของชาวตะวันตกในระยะแรกมิได้มีผลเปลี่ยนแปลงวิถีการค้าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากนัก เพราะพ่อค้าชาติตะวันตกในช่วงแรกเริ่ม เน้นเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการค้าที่มีอยู่เดิมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพิ่มตัวละครหน้าใหม่ในวิถีการค้าเดิมที่เคยเป็นมา

เมื่อชาวจีนเข้ามาอยู่อาศัยกันเป็นเวลาหลายชั่วคน ก็ได้กลายเป็นชาวต่างประเทศรุ่นแรก ๆ ที่ถูกนับรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมอยุธยา กระทั่งสามารถเข้าไปมีบทบาทในระบบการปกครองของราชอาณาจักรอยุธยา หน้าที่ของพวกเขาต่อสังคมก็แตกต่างกันออกไป พวกเขาไม่จำเป็นต้องผูกขาดกับหน้าที่ทางการพาณิชย์และการเดินเรือเท่านั้น ขุนนางไทยเชื้อสายจีนบางคนดำรงตำแหน่งเสนาบดี เช่น ออญายมราช เสนาบดีผู้รับผิดชอบเมืองพระนครศรีอยุธยาและการศาลในรัชกาลสมเด็จพระเพทราชา (พ.ศ.2231-2246) (ธีรวัต ณ ป้อมเพชร, 2533 : 104-105)

ข้อได้เปรียบของชาวจีนนอกจากถูกเก็บภาษีในอัตราที่น้อยกว่าชาวตะวันตกแล้ว ยังได้แก่ การไม่ถูกสักเลขเข้าสังกัดกรมกองต่าง ๆ ของระบบมูลนาย แม้แต่ในยุคที่ถูกนับรวมเป็นส่วนหนึ่งของสังคมสยามแล้วก็ตาม ชาวจีนจึงสามารถธำรงอัตลักษณ์ความเป็นพ่อค้าได้ ในขณะที่กลุ่มอื่น ๆ ที่แม้จะเคยเข้ามาด้วยการค้าเช่นกัน แต่มีชะตากรรมในเรื่องนี้ต่างออกไป เช่น คนมอญ พม่า ไทใหญ่ ลาว เขมร

แขกตานี (มุสลิมปัตตานี) ยวน (หรือ โยน หรือ โยนก) เป็นต้น

เนื่องจากสภาพสังคมที่ต้องการกำลังคนเพื่อเป็นแรงงานที่สามารถถูกเรียกใช้ได้ทันท่วงที ทางการจึงจำเป็นต้องตรึงผู้คนไว้ให้อยู่แต่ในเขตพระนคร ขณะเดียวกันความจำเป็นที่จะต้องได้สินค้าจากหัวเมือง ก็ทำให้ชนชั้นนำมองบทบาทชาวจีนที่เข้ามาโดยไม่มีหลักแหล่งทำมาหากินแน่นอน ชอบเดินทางซื้อขายสินค้าไปทั่วราชอาณาจักร ว่าจะสามารถตอบสนองความต้องการในจุดนี้ได้ จึงเกิดกระบวนการกีดกันคนจีนออกไปจากระบบมูลนาย แต่ต้องทำหน้าที่เดินทางไปซื้อสินค้าจากหัวเมืองเข้ามายังกรุงศรี (อยุธยา) ขณะเดียวกันก็ให้นำสินค้าจากอยุธยาไปขายยังหัวเมือง พูดง่าย ๆ คือทำหน้าที่เป็นพ่อค้าคนกลางระหว่างเมืองหลวงกับหัวเมืองนั่นเอง

สินค้าที่อยุธยาส่งไปขายยังต่างประเทศ ส่วนใหญ่ได้มาจาก “ส่วย” ที่หัวเมืองมีหน้าที่ต้องส่งมาให้กับราชธานี หรือได้จากเครื่องราชบรรณาการที่เมืองประเทศราชส่งมาถวายแด่พระเจ้าแผ่นดินกรุงศรีอยุธยา ซิมอง เดอ ลาลูแบร์ ราชทูตฝรั่งเศสที่เข้ามาสยามในปี พ.ศ.2230/ค.ศ.1687 ได้บันทึกว่า พระเจ้าแผ่นดินกรุงศรีอยุธยาทรงเป็น “พ่อค้าใหญ่” ในท่ามกลางเหล่าพ่อค้าเล็กพ่อค้าน้อยทั้งหลายในราชอาณาจักรของพระองค์ (พลับพลึง คงชนะ, 2533 : 38) ถึงแม้ว่าส่วยสินค้าเป็นของสำคัญ แต่กลับไม่ค่อยมีหลักฐานระบุแน่ชัดว่ามีปริมาณและจำนวนที่แน่นอนอย่างไร ทั้งนี้คงเพราะอำนาจของอยุธยาที่มีต่อหัวเมืองต่าง ๆ มีการผกผันเปลี่ยนไปตามแต่ละรัชกาล เอกสารสำคัญ เช่น “คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม” ซึ่งเปรียบเทียบข้อมูลที่ได้จากเอกสารต่างชาติ พบว่าสามารถจำแนกส่วยสินค้าตามดินแดนที่ส่งเข้ามาให้กับกรุงศรีอยุธยา มีรายการดังต่อไปนี้ :

หัวเมืองเหนือ ได้แก่ ไม้เนื้อแข็ง ไม้ฝาง ไม้กฤษณา น้ำอ้อย ทองแดง เหล็ก และของป่านานาชนิด อาทิเช่น หนังสัตว์ งาช้าง นอแรด เป็นต้น

หัวเมืองปักษ์ใต้ ได้แก่ เครื่องเทศ พริกไทย ดีบุก ทองคำ น้ำตาลโตนด รังนก อาหารทะเล เกลือ เสื่อลันไต เป็นต้น

หัวเมืองชายทะเลตะวันออก ได้แก่ เครื่องเทศ กระวาน พริกไทย และอัญมณี เป็นต้น

หัวเมืองแถบที่ราบสูงโคราชและพระตะบอง ได้แก่ ของป่าชนิดต่าง ๆ ไหม ฝ้าย ดีบุก เป็นต้น

หัวเมืองตะวันตก ได้แก่ ดีบุก เครื่องเทศ พริกไทย เป็นต้น

หัวเมืองในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง ได้แก่ ข้าว ปลา กานพลู พืชผัก ผลไม้ต่าง ๆ เป็นต้น (พลับพลึง คงชนะ, 2533 : 39-40)

"ส่วย" ที่ได้จากหัวเมืองจะถูกมาจัดเก็บพักไว้ที่เมืองหลวง ก่อนทางการส่งไปขายให้กับพ่อค้าต่างชาติ ที่มีชุมชนตั้งอยู่ในเขตพระนคร หรือไม่ก็พ่อค้าต่างชาตินั้นส่งคนออกไปตามตลาดต่าง ๆ ที่กระจายอยู่ทั่วไปในพระนครทั้งภายในกำแพงพระนครและรอบนอก ที่บ้านฮอลันดา ย่านคลองสวนพลูและปากน้ำแม่เบี้ย ด้านหลังบริเวณติดกับถนนสายอยุธยา-บางปะอินในปัจจุบัน ก็เป็นที่ตั้งของตลาด เรียกว่า "ตลาดบ้านฮอลันดา" สินค้าสำคัญที่อยุธยาส่งออกได้กำไรงาม ได้แก่ เครื่องเทศ ข้าว ช้าง เป็นต้น ส่วนสินค้านำเข้าจากต่างประเทศ ที่เข้ามาหมุนเวียนและค้าขายอยู่ในตลาดของกรุงศรีอยุธยา มีรายการดังต่อไปนี้ :

สินค้านำเข้าจากจีน-ญี่ปุ่น ได้แก่ เครื่องเคลือบ ไหม ใบชา ผ้าแพรชนิดต่าง ๆ ดาบซามูไร ทองแดงแท่ง เงินเหรียญ ลับแล พัด อาหารแห้ง กระดาษ ของหมักดอง สุรา ซีอิ๊ว เป็นต้น

สินค้านำเข้าจากอินเดีย-เปอร์เซีย ได้แก่ ผ้าชนิดต่าง ๆ น้ำกุหลาบ เครื่องหอม พรม ฝิ่น ม้า แมว เป็นต้น

สินค้านำเข้าจากสุมาตรา ชวา และมลายู ที่ตั้งอยู่แถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตอนล่าง ได้แก่ เครื่องเทศ การบูร กานพลู ขี้ผึ้ง เบญจกานี ม้า ทาสชายหญิง เป็นต้น

สินค้านำเข้าจากยุโรป ได้แก่ ผ้าชนิดต่าง ๆ เครื่องแก้ว สุรา อาวุธปืน และสิ่งของเบ็ดเตล็ด เช่น อาหาร เครื่องมือช่าง และเครื่องเหล็ก เป็นต้น (พลับพลึง คงชนะ, 2533 : 40-41)

ผลพวงจากการเข้ามาของสินค้าทั้งจากหัวเมืองและต่างประเทศ ทำให้อยุธยากลายเป็นตลาดกลางที่มีระบบส่งผ่าน (Transit System) สินค้าจากภูมิภาคหนึ่งไปยังอีกภูมิภาคหนึ่ง นอกจากนี้ยังทำให้ตลาดและท่าเทียบเรือของอยุธยามีสินค้าหลากหลาย (Diversification of trade) ซึ่งเป็นแรงจูงใจให้กับการเดินทางเข้ามาของพ่อค้าต่างชาติ

จีนเป็นตลาดใหญ่ของการค้านานาชาติ แต่การเดินทางไปจีนก็เต็มไปด้วยความยากลำบาก อีกทั้งขนบธรรมเนียมประเพณีที่เคร่งครัดกับชาวต่างชาติของจีน ก็มีผลทำให้ชาติตะวันตกแสวงหาช่องทางอื่น ที่จะได้สินค้าจากจีน เมื่อชนชั้นนำของกรุงศรีอยุธยาและเมืองท่าต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทราบถึงความต้องการ

นี้ของชาติตะวันตก อยุธยาและเมืองท่าเหล่านี้จึงรับหน้าที่เป็นคนกลางหรือตัวแทนการค้า นำสินค้าจากจีนมาขายต่อให้กับชาติตะวันตก

สินค้าจีนที่ชาติตะวันตกต้องการ ได้แก่ ผ้าไหม ใบชา เครื่องเคลือบ นอกจากนี้ยังมีสินค้าประเภทอื่นอีก เช่น ดาบ ทองแดงแท่ง เหรียญเงินจากญี่ปุ่น ผ้า น้ำกุหลาบ เครื่องหอม พรม และฝิ่น จากอินเดียและเปอร์เซีย สินค้าที่สำคัญที่สุดที่ชาติตะวันตกต้องการ ได้แก่ เครื่องเทศ จากหมู่เกาะสุมาตรา ชวา มลายู เป็นต้น (อนงคณา มานิตพิสิฐกุล, 2545 : 17) ครั้นเมื่อญี่ปุ่นประกาศนโยบายปิดประเทศ อนุญาตให้ชาวจีนกับฮอลันดาเท่านั้นที่สามารถติดต่อค้าขายกับญี่ปุ่นได้ ฮอลันดาที่ได้สิทธิพิเศษนี้จึงรับหน้าที่เป็นคนกลางหรือตัวแทนการค้าระหว่างเมืองท่าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับญี่ปุ่น

ฮอลันดาถือได้ว่าเป็นพ่อค้าชาติตะวันตกที่มีบทบาทโดดเด่นมากที่สุดในกรุงศรีอยุธยาช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 17-18 ฮอลันดาใช้อยุธยาเป็นสถานีกลางสำหรับจัดหาสินค้าประเภทของป่า ซึ่งเป็นที่ต้องการของตลาด โดยจะนำสินค้าประเภทเงิน ทองแดง เหล็ก กระสุน อาวุธ ผ้าชนิดต่าง ๆ เครื่องแก้ว สินค้าประเภทฟุ่มเฟือย เข้ามาแลกกับหนังกวาง ไม้ฝาง ไม้กฤษณา หนังปลากระเบน ดินประสิว คราม หมาก ตะกั่ว ดีบุก กระวาน ขี้ผึ้ง ไปขายยังตลาดญี่ปุ่น ฮอลันดาได้กำไรอย่างมาก จากการนำสินค้าจากอยุธยาไปยังญี่ปุ่นโดยเฉพาะหนังกวาง ซึ่งเป็นสินค้าราคาถูกในอยุธยาแต่มีราคาแพงในญี่ปุ่น (วรพร ภู่พงศ์พันธุ์, 2542 : 11)

ในช่วงเดียวกันนั้นฮอลันดายังเปิดตลาดการค้าใหม่ขึ้นที่เกาะไต้หวัน เมื่อปี พ.ศ. 2177/ค.ศ.1634 โดยจัดส่งไม้ฝาง ตะกั่ว ช้าง (ที่ฝึกจนเชื่อง) งาช้าง หมาก ไปขายให้กับจีนที่ตลาดไต้หวัน ส่วนที่ตลาดอินเดีย ฮอลันดาส่งงาช้าง ดีบุก ไม้กฤษณา ไปขายที่ตลาดยุโรป นำกำยาน คราม พริกไทย น้ำตาล ไปจำหน่าย ขณะเดียวกันอยุธยาก็เป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของสถานีการค้าของฮอลันดาที่ตั้งอยู่ตามเมืองท่าต่าง ๆ ทั้งที่ปัตตาเวีย มะละกา ไต้หวัน ญี่ปุ่น โดยเฉพาะข้าว อาหารแห้ง (ที่สามารถเป็นเสบียงในการเดินทาง) ยาและเวชภัณฑ์ต่าง ๆ นอกจากสินค้าบริโภคแล้ว ยังมีสินค้าอุปโภค ได้แก่ น้ำมันมะพร้าว ไม้ท่อน ขี้ผึ้ง ฯลฯ ที่ใช้ในสถานีการค้าต่าง ๆ เป็นต้น (วรพร ภู่พงศ์พันธุ์, 2542 : 11)

วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวฮอลันดาในอยุธยา

จากงานศึกษาของ ดร.ภาวรรณ เรืองศิลป์ (Pawan Ruangsil) ได้สรุปว่า ชุมชนบ้านฮอลันดาประกอบด้วยประชากร 3 กลุ่มหลัก คือ 1. ชาวฮอลันดาและชาวยุโรปที่เป็นพนักงานของบริษัท VOC รวมทั้งชาวยุโรปทั้งฮอลันดาและไม่ใช่ฮอลันดาที่มาอาศัยอยู่ในเขตหมู่บ้านของฮอลันดา คนเหล่านี้มักมีสถานภาพเป็น "เสรีชน" (freeburghers) 2. ประชากรลูกผสมระหว่างบิดาที่เป็นลูกจ้างบริษัทชาวฮอลันดาหรือชาวยุโรป ที่อยู่ภายใต้ความรับผิดชอบทางกฎหมายของบริษัทฯ กับมารดาที่เป็นคนพื้นเมือง และ 3. คนพื้นเมืองที่มาอาศัยอยู่ในบริเวณหมู่บ้าน ที่ถือเป็นเขตความรับผิดชอบของบริษัทฯ ในอยุธยา (ภาวรรณ เรืองศิลป์, 2553 : 3)

ผู้อำนวยการสถานีการค้าของฮอลันดา นอกจากเป็นหัวหน้าพ่อค้าของฮอลันดาในอยุธยาแล้ว ตามกรอบของสังคมวัฒนธรรมไทยสมัยอยุธยา ผู้อำนวยการฯ ยังต้องเป็น "นาย" ประจำ "บ้าน" แห่งหนึ่งตามการจัดระเบียบสังคมของสยาม มีหน้าที่ต้องดูแลรักษาความสงบ ให้ความคุ้มครอง และปกป้องคนในชุมชนจากการคุกคามของ "นาย" จากหมู่บ้านอื่น หรือคนในสังกัดมูลนายอื่นของสังคมสยาม ซึ่งนั่นหมายความว่า บ้านฮอลันดาก็จัดเป็น "บ้าน" อีกแห่งหนึ่งของสยาม นายบ้านฮอลันดาจึงมีตำแหน่งยศเป็นขุนนางอยุธยาด้วย เช่น วัน วลิต มีตำแหน่ง "ออกหลวง" ฟาน เมาเดน มีตำแหน่งเป็น "ออกญา" เป็นต้น ได้รับพระราชทานที่นา (ศักดินา) เชี่ยนหมาก และดาบประจำตัว เป็นเครื่องหมายแห่งศักดิ์และสิทธิในฐานะขุนนางอยุธยา (Terwiel, 2008 : 137-138)

ที่สำคัญตามบันทึกของไคสแบร์ท เฮค (Gijsbert Heeck) หัวหน้าบ้านฮอลันดาก็ต้องเข้าร่วมพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาอย่างพร้อมเพรียงกับเหล่าขุนนางและข้าราชบริพารอื่น ๆ ด้วย (Terwiel, 2008 : 137-138) ซึ่งดูเหมือนจะเป็นการยินยอมเข้าร่วมด้วยความเต็มใจ ไม่ใช่การบีบบังคับของราชสำนัก ประเด็นหนึ่งที่เฮค (และอาจรวมทั้งชาวฮอลันดาที่เข้ามาในยุคนั้นด้วย) มีความเข้าใจที่ไม่ตรงกันก็คือเรื่อง "ศักดินา" ที่ได้รับพระราชทานพร้อมยศตำแหน่งขุนนาง โดยเฮคเข้าใจว่า "ศักดินา" นั้นมีความหมายเท่ากับได้รับพระราชทานที่นา (Terwiel, 2008 : 138) ขณะที่สำหรับชาวสยาม "ศักดินา" มีความหมายอย่างกว้าง ๆ ในเชิงสัญลักษณ์ หรือ "นาแห่งศักดิ์" (สัมภาษณ์ ดร. ธีรวัต ณ ป้อมเพชร, 28 ก.ค. 2557)

ตามหลักแล้วการสื่อสารระหว่างหัวหน้าชุมชนต่างชาติต่าง ๆ รวมถึงหัวหน้า

สถานีการค้าของฮอลันดากับทางการไทย จะอยู่ในความรับผิดชอบของออกญาพระคลัง ผ่านขุนนางกรมท่าซ้ายและกรมท่าขวา โดยมีล่ามหลวงเป็นสื่อกลาง (ภาวรรณ เรืองศิลป์, 2553 : 4, 16) แต่บางครั้งจะพบว่า หัวหน้าชุมชนฮอลันดาบางคนที่เป็นที่โปรดปราน เช่น วัน วลิต, ฟาน เมาเดน ก็สามารถเข้าเฝ้ากราบบังคมทูลด้วยตัวเอง ทั้งที่มีกฎระเบียบห้ามชาวฮอลันดาเข้าไปในเขตพระราชฐาน แต่บางครั้งกฎระเบียบนี้ก็ได้รับการผ่อนปรนตามที่เห็นสมควรเป็นกรณีรายบุคคล

สถานีการค้าของฮอลันดาในอยุธยา ถูกสร้างขึ้นภายใต้เงื่อนไขที่แสดงให้เห็นปัจจัยสำคัญ 3 ประการ ที่กำหนดสภาพความเป็นอยู่ของกลุ่มพ่อค้าฮอลันดาในอยุธยา คือ 1. ความสำคัญทางการค้าและยุทธศาสตร์ของอยุธยาต่อบริษัทฯ 2. ความจริงที่ว่าเมื่ออยู่ในอยุธยา ชะตากรรมของกลุ่มพ่อค้าฮอลันดา ก็ขึ้นอยู่กับความเมตตาของราชสำนักสยาม 3. ความมีอิสระในการจัดการปกครองตนเองในระดับหนึ่งของกลุ่มพ่อค้าฮอลันดา ในกิจการและเรื่องอันเกี่ยวข้องกับบ้านฮอลันดาและชาวฮอลันดาในอยุธยา โดยมีข้อแม้ว่าจะต้องไม่กระทบกระทั่งกับคนพื้นเมือง ซึ่งถือเป็นคนของพระเจ้าแผ่นดินและมูลนายอื่นๆ ถึงแม้ว่าฮอลันดาจะได้ชื่อเป็นมหาอำนาจในคริสต์ศตวรรษที่ 17-18 แต่เมื่อมาอยู่ในอยุธยา ก็จำเป็นจะต้องรักษาสัมพันธภาพอันดีต่อผู้ปกครองพื้นเมือง และถือเอาอำนาจบารมีของผู้ปกครององค์นั้นๆ มาเป็นหลักประกันความอยู่รอดปลอดภัยให้กับพวกตน (ภาวรรณ เรืองศิลป์, 2553 : 16)

ทั้งนี้ชาวฮอลันดาที่เข้ามาอยู่ในอยุธยาต่างมองเห็นข้อบกพร่องของระบบกฎหมายไทยในขณะนั้น ที่พระมหากษัตริย์มีพระราชอำนาจเปลี่ยนแปลงแก้ไขได้ในทุกสิ่งอย่าง ขณะที่ฮอลันดาปกครองในระบบแบบมีผู้แทนหรือคณะบุคคลที่ร่วมกันพิจารณาเรื่องสำคัญ ๆ ทางตัวบทกฎหมายและระเบียบกฎเกณฑ์ต่าง ๆ หัวหน้าบ้านฮอลันดาจึงต้องรู้ขนบธรรมเนียมและหลักปฏิบัติต่าง ๆ เพื่อไม่ให้เกิดการกระทบกระทั่งหรือสร้างความไม่พอใจให้กับผู้ปกครองพื้นเมือง มีการส่งมอบของขวัญเครื่องบรรณาการให้เป็นประจำ บริษัทฯ จะต้องเตรียมความพร้อมทั้งทางด้านบุคคลและสถานที่ ในกรณีที่พระมหากษัตริย์เสด็จพระราชดำเนินผ่านชุมชนทางชลมารค โดยบริษัทฯ จะต้องประดับบริเวณด้านหน้าของที่ทำการ และเรือของบริษัทที่จอดเทียบท่าอยู่หน้าที่ทำการด้วยการประดับธงเฉลิมพระเกียรติ ยามบริษัทจะต้องกลับเข้าไปประจำภายในรั้ว หัวหน้าสถานีและผู้ช่วยจะต้องมารอรับเสด็จและก้มกราบถวายบังคมตามอย่างไทยที่ท่าน้ำ ในเวลาขบวนเสด็จผ่านหน้าที่ทำการบริษัท โดยห้ามมิให้

ผู้ใดเงยหน้าขึ้นมองขบวนเสด็จหรือพายเรือผ่านเข้ามา ผู้ฝ่าฝืนจะต้องโทษถึงประหารชีวิต (VOC 1945, Memorie W. Blom, 22 Dec' 1720, fos. 91-2 อ้างใน ภาวรรณ เรืองศิลป์, 2553 : 24)

นอกจากนี้งานของ ดร. ภาวรรณ เรืองศิลป์ ยังเสนอประเด็นว่าความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนบ้านฮอลันดากับชุมชนต่างชาติอื่น ๆ ที่ตั้งอยู่ในอยุธยาด้วยกัน นอกจากความสัมพันธ์ทางการค้าแล้ว ยังมีเรื่องความสัมพันธ์ทางสังคมวัฒนธรรม ชาวฮอลันดาในอยุธยาถ้าไม่เป็นพวกไม่นับถือศาสนาใด ก็มักเป็นชาวคริสต์ ถึงแม้จะต่างชาติภาษาและต่างนิกาย ชาวฮอลันดาที่นับถือนิกายโปรเตสแตนท์ยังขอให้บาทหลวงโปรตุเกสที่เป็นนิกายโรมันคาทอลิกมาประกอบพิธีกรรมทางศาสนาให้แก่ชุมชนตนอยู่เป็นประจำ สุสานของบริษัทที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ชุมชน ก็ได้รับอนุญาตให้เป็นที่พำนักสุดท้ายของชาวอังกฤษที่เสียชีวิตในอยุธยาในฐานะผู้ร่วมศาสนา ชาวฮอลันดาและ "ผู้คนจากศาสนาอื่น ๆ" ยังได้เข้าร่วมพิธีศพของชาวฝรั่งเศสที่โบสถ์เซนต์ยอแซฟ และเมื่อมีงานมงคลสมรสที่บ้านฮอลันดา ผู้คนต่างชาติภาษาเหล่านี้ต่างก็เข้าร่วมเมื่อมีโอกาสอยู่เสมอ (ภาวรรณ เรืองศิลป์, 2553 : 19-20)

ขณะเดียวกันทางการอยุธยาก็อนุญาตให้ชาวต่างชาติสามารถประกอบพิธีกรรมทางศาสนาได้โดยไม่แทรกแซง และฮอลันดาเองก็มีภาพลักษณ์ว่าไม่ยุ่งเกี่ยวกับเรื่องศาสนาของคนพื้นเมือง เข้ามาด้วยวัตถุประสงค์ทางการค้าเป็นหลัก มิได้มีเจตนาเผยแผ่ศาสนา ก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ราชสำนักอยุธยา วางใจต่อฮอลันดาว่าจะไม่ยุ่งเกี่ยวกับเรื่องศาสนาของชาวพื้นเมือง (สัมภาษณ์ ดร.ธีรวัต ณ ป้อมเพชร, 28 ก.ค. 2557) อย่างน้อยฮอลันดาก็ไม่ถูกมองเป็นภัยคุกคามต่อสังคมอยุธยาในเรื่องนี้ แต่อาจถูกมองเป็นพวกที่เข้ามาแสวงหาประโยชน์จากการค้ามากกว่า อย่างไรก็ตามก็ถือได้ว่าฮอลันดาส่วนใหญ่มาอยุธยาก็ยังคงเป็นชาวคริสต์และปฏิบัติตัวเยี่ยงชาวคริสต์อยู่ดี และนอกจากนี้ตามที่เฮคได้บันทึกเอาไว้ ชาวฮอลันดาในอยุธยาค่อนข้างมีสภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่สุขสบาย เมื่อเทียบกับชาวฮอลันดาที่เมืองท่าอื่น ๆ ในถิ่นที่ผู้ปกครองพื้นเมืองมีอำนาจเข้มแข็ง

ความสัมพันธ์สยาม-ฮอลันดา ในช่วงหลังจากเสียกรุงศรีอยุธยา พ.ศ.2310/ค.ศ.1767

ภายหลังจากที่ตกอยู่ในการปกครองของฝรั่งเศสระยะหนึ่ง เนเธอร์แลนด์ก็ได้เอกราชในปี พ.ศ.2358/ค.ศ.1815 จึงได้กลับมาเปิดความสัมพันธ์กับสยามอีกครั้งหลังจากห่างหายไปในช่วงหลังเสียกรุงศรีอยุธยา พ.ศ.2310 โดยในปี พ.ศ.2403/ค.ศ.1860 พระเจ้าวิลเลียมที่ 3 แห่งเนเธอร์แลนด์ ได้แต่งตั้งมิสเตอร์โยนฮอนเกอร์เชียค เป็นราชทูตนำพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการมาขอทำสนธิสัญญาทางการค้าและทางไมตรีกับสยามในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการลงนามสนธิสัญญากันอย่างเป็นทางการที่กรุงเทพฯ ในปีเดียวกันนั้น (เสาวลักษณ์ กีชานนท์, 2548 : 9) นับเป็นการรื้อฟื้นความสัมพันธ์ได้ราบรื่นและดำเนินต่อเนื่องมานาน

ถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเสด็จประพาสสิงคโปร์ ชวา และปัตตาเวีย ที่เป็นเมืองในอาณานิคมของเนเธอร์แลนด์ ต่อมาใน พ.ศ.2440 ทรงเสด็จประพาสยุโรปครั้งแรก เนเธอร์แลนด์เป็นประเทศหนึ่งที่ทรงเสด็จประพาสในครั้งนั้น ด้วยวัตถุประสงค์ที่เป็นที่ทราบกันดี คือ การศึกษาดูงานเพื่อนำมาปรับใช้ในการปฏิรูปการปกครองเทศาภิบาล ทรงว่าจ้างชาวดัตช์เข้ามาทำงานในระบบราชการสยาม โดยเฉพาะกรมคลอง (ต่อมาขยายข่ายงานความรับผิดชอบและพัฒนาเป็น “กรมชลประทาน” ในรัชกาลที่ 7) ที่มีหน้าที่ในการบริหารจัดการน้ำ ได้นายเฮอร์มัน ฟาน เดอ ไฮเด (Horman van der Heide) วิศวกรชาวดัตช์มาเป็นเจ้ากรมคลองคนแรก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงยกย่องวิศวกรคนนี้ว่าเป็น “ราชาแห่งน้ำ” (King of the Waters) (see Brummelhuis, 2005)

หลังจากนั้นความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเนเธอร์แลนด์ ก็ดำเนินมาอย่างสงบราบรื่น เมื่อปี พ.ศ.2471 เนเธอร์แลนด์เป็นประเทศแรกที่เปิดสายการบินระหว่างยุโรปกับเอเชียก็ได้ให้บินมาลงที่ดอนเมือง ก่อนเดินทางต่อไปยังนครปัตตาเวีย ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเนเธอร์แลนด์ได้หยุดไป ในช่วงสงครามมหาเอเชียบูรพา ญี่ปุ่นบุกโจมตีเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ขณะนั้นนอกจากไทยแล้ว ประเทศอื่นต่างตกเป็นอาณานิคมของชาติตะวันตก ญี่ปุ่นเสนอแผนการนำไปสู่เอกราชชื่อ “เอเชียเพื่อชาวเอเชีย” (Asia for Asia) ทำแนวร่วมอย่างลับ ๆ กับขบวนการชาตินิยมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เปิดสงครามกับชาติตะวันตกที่เป็นเจ้าอาณานิคมในเอเชียตะวัน

ออกเฉียงใต้ รวมทั้งเนเธอร์แลนด์ที่ปกครองอินโดนีเซียอยู่ในขณะนั้นด้วย เหตุการณ์ระหว่างสงครามนั้น เมื่อญี่ปุ่นบุกฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย สิงคโปร์ มาเลเซีย แล้วมาขอผ่านทางจากประเทศไทยเข้าไปพม่า จึงมีชาวตะวันตกจำนวนมาก รวมทั้งชาวดัตช์ด้วย จากดินแดนอาณานิคม ถูกกองทัพญี่ปุ่นเกณฑ์มาสร้างทางรถไฟสายมรณะที่หนองปลาดุก จังหวัดกาญจนบุรี

เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ได้เสด็จขึ้นครองราชย์เมื่อปี พ.ศ.2489 แต่ยังทรงศึกษาต่ออยู่ ณ มหาวิทยาลัยโลซาน ประเทศสวิสเซอร์แลนด์ ภายหลังจากทรงสำเร็จการศึกษาแล้วเสด็จนิวัติพระนครเป็นการถาวรเมื่อปี พ.ศ. 2493 พระราชกรณียกิจแรก ๆ ที่ทรงทำคือการเสด็จพระราชดำเนินเยือนประเทศต่างๆ เพื่อกระชับสัมพันธไมตรีให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุชยเดช และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จไปเยือนประเทศเนเธอร์แลนด์อย่างเป็นทางการ ในระหว่างวันที่ 14-27 ตุลาคม พ.ศ.2503 และในขณะเดียวกันพระราชวงศ์ของเนเธอร์แลนด์ ก็ได้เสด็จมาเยือนประเทศไทยหลายครั้ง ทั้งในฐานะพระราชอาคันตุกะและเป็นการเสด็จส่วนพระองค์ (เสาวลักษณ์ กีชานนท์, 2548 : 11)

จากข้อมูลของกระทรวงต่างประเทศ เนเธอร์แลนด์จัดเป็นประเทศคู่ค้าที่สำคัญเป็นอันดับที่ 13 ของประเทศไทย และเป็นลำดับที่ 3 ของประเทศในกลุ่มสหภาพยุโรป รองจากเยอรมนีและอังกฤษ สินค้าหลักที่ฝ่ายไทยสั่งซื้อจากเนเธอร์แลนด์ ได้แก่ อุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ และคอมพิวเตอร์ ซึ่งมีอัตรา 2 ใน 3 ของมูลค่าการค้าระหว่างกัน นอกจากนี้ยังมีสินค้าประเภทเคมีภัณฑ์ เครื่องจักรอุตสาหกรรม ธัญพืชและธัญพืชสำเร็จรูป ผลิตภัณฑ์เวชกรรมและเภสัชกรรม เครื่องดื่ม สุรา เบียร์ (ไฮเนเก้น) สบู่ ผงซักฟอก เครื่องสำอาง เป็นต้น ส่วนสินค้าที่ไทยส่งไปขายให้กับเนเธอร์แลนด์ ได้แก่ สินค้าประเภทผลไม้กระป๋อง ผลิตภัณฑ์จากมันสำปะหลัง เสื้อผ้า เนื้อไก่แปรรูป กระดาษ ผลิตภัณฑ์จากยางพารา เป็นต้น (เสาวลักษณ์ กีชานนท์, 2548 : 11)

สำหรับความร่วมมือทางด้านการลงทุนเนเธอร์แลนด์เป็น 1 ใน 5 ประเทศ ในกลุ่มประเทศสหภาพยุโรปที่มีการลงทุนในประเทศไทยมากที่สุด โดยมีบริษัทข้ามชาติของเนเธอร์แลนด์เข้ามาลงทุนในประเทศไทยตั้งแต่ พ.ศ.2523 เป็นต้นมา ปัจจุบันมีบริษัทของเนเธอร์แลนด์เข้ามาลงทุนในประเทศไทยประมาณ 120 บริษัท ซึ่งมีกิจการครอบคลุมการค้าส่งและปลีก การปิโตรเลียม การบริการด้านการขนส่งแบบหลาย

ระบบบริการทางการค้า การเงินและการธนาคาร ธุรกิจการท่องเที่ยว เกษตรกรรม และอุตสาหกรรมการผลิต เป็นต้น ส่วนความร่วมมือด้านอื่น ๆ ก็ได้แก่ ความร่วมมือทางวัฒนธรรม ความร่วมมือทางวิชาการและการศึกษา อาทิเช่น การให้ทุนการศึกษา การฝึกอบรม และความร่วมมือในการต่อต้านยาเสพติด เป็นต้น (เสาวลักษณ์ กีชานนท์, 2548 : 11)

แต่แม้ความสัมพันธ์จะราบรื่นและดำเนินมาด้วยดี ก็ไม่ได้มีการฟื้นฟูบ้านฮอลันดาขึ้นใหม่ในช่วงเวลานั้น ส่วนหนึ่งเพราะการไม่มีตำแหน่งแห่งที่ในบริบทความเปลี่ยนแปลงของช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 จนถึงคริสต์ศตวรรษที่ 20 ฮอลันดาไม่ได้กลับเข้ามาตั้งสถานีการค้าขึ้นใหม่ เพราะวิถีการค้าของโลกในช่วงหลังเสียกรุง พ.ศ.2310 แตกต่างไปจากในคริสต์ศตวรรษที่ 17-18 เป็นอันมาก การดำเนินธุรกิจการค้ามีความหลากหลายมากขึ้น ไม่ใช่การค้าหนังสัตว์ ของป่า เครื่องเทศ และอื่น ๆ อีกต่อไป มีหลายบริษัทดำเนินการครอบคลุมทั้งธุรกิจด้านการผลิต การขนส่ง การบริการ การท่องเที่ยว และอื่น ๆ (ดังที่กล่าวไว้ข้างต้น)

บ้านฮอลันดาจึงถูกปล่อยทิ้งร้าง ชุมชนบ้านของชาวตะวันตกในกรุงเก่าพระนครศรีอยุธยา ที่ได้รับการฟื้นฟูในช่วงเวลาดังกล่าว มีเพียงโบสถ์เซนต์ยอแซฟของฝรั่งเศสที่บ้านญวน ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ใกล้วัดพุทไธศวรรย์ เพราะสังฆราชปาลเลอกัวซ์ได้เดินทางมาเยือนและให้ดำเนินการบูรณะขึ้นใหม่ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (แต่ความที่สังฆราชปาลเลอกัวซ์ มีความสนิทสนมเป็นพระสหายกับรัชกาลที่ 4 ตั้งแต่เมื่อครั้งยังผนวชเป็นพระวชิรญาณภิกขุ จึงทำให้หลายคนเข้าใจไขว้เขวว่าท่านเดินทางมาบูรณะโบสถ์นี้ในสมัยรัชกาลที่ 4) เพื่อเป็นอนุสรณ์ของชาวคริสต์ในประเทศสยาม

สมเด็จพระราชินีนาถเบียทริกซ์กับเจ้าชายวิลเลียม อเล็กซานเดอร์ มกุฎราชกุมารแห่งเนเธอร์แลนด์ เสด็จเยี่ยมชมสถานที่ที่เคยเป็นที่ตั้งของสถานีการค้าบ้านฮอลันดา เนื่องในโอกาสฉลองครบรอบ 400 ปีความสัมพันธ์ไทย-เนเธอร์แลนด์ เมื่อปี พ.ศ.2547 โดยมีสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ นายอเนก สีหามาตย์ อธิบดีกรมศิลปากร และ ดร.ธีรวัต ณ ป้อมเพชร ตามเสด็จในการเยี่ยมชมครั้งนั้น ภายหลังเมื่อวันที่ 30 เมษายน 2556 สมเด็จพระราชินีนาถเบียทริกซ์ทรงสละราชสมบัติให้เจ้าชายวิลเลียมขึ้นครองราชย์แทนจนถึงปัจจุบัน

บ้านฮอลันดากับการฉลองครบ 400 ปี ความสัมพันธ์ไทย-เนเธอร์แลนด์

ในปี พ.ศ.2547 รัฐบาลไทยกับรัฐบาลเนเธอร์แลนด์ได้จัดงานเฉลอมฉลองครบรอบ 400 ปีความสัมพันธ์ไทย-เนเธอร์แลนด์ โดยถือกำหนดปี พ.ศ.2147/ค.ศ. 1604 ในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวร ซึ่งเป็นปีที่ VOC ได้ส่ง นายแลมเบิร์ต จาคอบส์ เฮอิน (Lambert Jacobsz Heijn) และนายคอร์เนลีส สเปคซ์ (Cornelis Specx) มากรุงศรีอยุธยา เป็นปีแรกเริ่มความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเนเธอร์แลนด์

โดยในระหว่างการเฉลิมฉลองสมเด็จพระราชินีนาถเบียทริกซ์ และเจ้าชายวิลเลียม มกุฎราชกุมารแห่งเนเธอร์แลนด์ ได้เสด็จมาเยี่ยมชมสถานที่ที่เคยเป็นที่ตั้งสถานีการค้าของฮอลันดา หรือ VOC ณ บ้านฮอลันดา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เมื่อวันที่ 20 มกราคม พ.ศ.2547 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

พร้อมด้วย ดร.ธีรวัต ณ ป้อมเพชร นักวิชาการผู้เชี่ยวชาญประวัติศาสตร์ของฮอลันดาในประเทศไทย และนายอเนก สีหามาตย์ อธิบดีกรมศิลปากร ได้ตามเสด็จในการเยี่ยมชมครั้งดังกล่าว

บ้านฮอลันดา มีทางเข้าได้สองทาง ทางเรือในแม่น้ำเจ้าพระยาและทางบกริมถนนสายอยุธยา-บางปะอิน ขวามือเลยจากทางวัดพนัญเชิง ลงไปทางบางปะอิน ก่อนถึงหมู่บ้านญี่ปุ่น วัดช่างทอง และถนนเลี่ยงเมืองสายอยุธยา-สุพรรณบุรี ก่อนการขุดแต่งสถานที่โดยกรมศิลปากร สถานที่นี้เป็นอู่ซ่อมเรือคาน เรือศรีเจริญ ทำให้โบราณสถานถูกรื้อทำลายไปหลายส่วน แต่สถานที่แห่งนี้ได้ทำการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานเป็นเวลานานก่อนหน้านั้นแล้ว ตั้งแต่วันที่ 27 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2481 (ค.ศ.1938)

การสร้างศูนย์ข้อมูลประวัติศาสตร์บ้านฮอลันดา

ในปี พ.ศ.2554 ปีเดียวกับที่จดทะเบียนก่อตั้งมูลนิธิบ้านฮอลันดาขึ้นมานั้น ก็ได้ดำเนินการสร้างอาคารสองชั้นขึ้นมาบนเนื้อที่ที่เป็นดินงอกริมตลิ่งแม่น้ำเจ้าพระยา ออกแบบลักษณะอาคารโดย ดร.วสุ โปษยะนันทน์ สถาปนิกจากสำนักสถาปัตยกรรมกรมศิลปากร โดยได้ศึกษาเอกสารหลักฐานต่าง ๆ เกี่ยวกับอาคารสถานีการค้าของดัตช์ รวมทั้งแบบแปลนต่าง ๆ ของบรรดาตึกอาคารในยุโรปเพื่อรักษาประวัติศาสตร์กลมกลืนกับโบราณสถานที่เป็นสถานีการค้า

โดยในช่วงแรกเริ่มการออกแบบอาคารนี้อยู่นั้น เดิมทางสถานทูตและผู้เกี่ยวข้องมีแผนงานคร่าว ๆ ว่าจะทำเป็นร้านอาหาร ที่มีบรรยายกาศทิวทัศน์ เมื่อนั่งรับประทานอาหารอยู่ชั้นบน ทางทิศตะวันออกจะเห็นภาพโบราณสถานของสถานีการค้าเก่าแก่ของ VOC ทางทิศเหนือจะเป็นภาพวิวคานเรือ และทางทิศตะวันตกจะเป็นบรรยากาศร่มรื่นของแม่น้ำเจ้าพระยา (สัมภาษณ์ ดร.วสุ โปษยะนันทน์, 30 ก.ค. 2557)

แต่ภายหลัง ดร.ภาวรรณ เรืองศิลป์ ดร.ธีรวัต ณ ป้อมเพชร คุณหทัยรัตน์ มณเฑียร และท่านอื่น ๆ ต่างเห็นพ้องกันว่าควรจะจัดทำเป็นศูนย์ข้อมูลประวัติศาสตร์จะดีกว่าร้านอาหาร ในแง่ของการเป็นแหล่งความรู้ให้กับท้องถิ่น โดยมูลนิธิบ้านฮอลันดากับกรมศิลปากรแบ่งขอบเขตความรับผิดชอบให้ตึกและศูนย์ข้อมูลประวัติศาสตร์ที่สร้างใหม่อยู่ในความดูแลและจัดการบริหารโดยมูลนิธิบ้านฮอลันดา

ส่วนกรมศิลปากรจะดูแลโบราณสถานด้านล่าง ทิศตะวันออกติดอาคารศูนย์ข้อมูลประวัติศาสตร์ จัดส่งเจ้าหน้าที่ 1 คนมาประจำ มีหน้าที่ช่วยดูแลรักษาความ

ปลอดภัยและอำนวยความสะดวก กรมศิลปากรยังได้เป็นผู้จ่ายค่าไฟฟ้าให้อีกด้วย มูลนิธิบ้านฮอลันดาได้เปิดรับสมัครผู้จัดการทั่วไป 1 คน และแม่บ้านอีก 1 คน สำหรับทำหน้าที่ดูแลประจำ

เมื่อแรกดำเนินโครงการนั้น ปรากฏว่าเงินทุนที่ได้รับมานั้นไม่เพียงพอ เฉพาะอาคารที่สร้างนั้นก็ใช้เงินหมดไปถึง 8 ล้านบาท จึงมีการระดมเงินทุนสนับสนุนจากหน่วยงานและกลุ่มนักธุรกิจชาวดัตช์ที่มีกิจการอยู่ในประเทศไทย โดยคุณหทัยรัตน์ มณเฑียร เป็นตัวแทนในการติดต่อประสานงานขอความอนุเคราะห์ตรงนี้ ก็ได้รับเงินทุนบริจาคสมทบเพิ่มเติมจนสามารถดำเนินโครงการได้ต่อไป จนเปิดให้เยี่ยมชมอย่างเป็นทางการในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2555

ตึกศูนย์ข้อมูลประวัติศาสตร์เป็นอาคาร 2 ชั้น ชั้นล่างเป็นร้านกาแฟและมุมจัดแสดงนิทรรศการเรื่องการจัดการน้ำ ซึ่งเป็นเรื่องราวเพื่อตอบสนองความกระหายใคร่รู้ของสังคมท้องถิ่น ที่มีต่อเรื่องวิธีการจัดการน้ำ ภายหลังจากที่เคยเผชิญวิกฤติการณ์น้ำท่วมใหญ่ในไทยเมื่อปี พ.ศ.2554 โดยจังหวัดพระนครศรีอยุธยา นับเป็นจังหวัดหนึ่งที่ได้รับผลกระทบอย่างมากจากเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ครั้งดังกล่าว ทั้งนี้ประเทศเนเธอร์แลนด์ตั้งอยู่บนแผ่นดินที่ต่ำกว่าระดับน้ำทะเล การจัดการน้ำที่มีประสิทธิภาพจึงเป็นเรื่องสำคัญสำหรับชาวดัตช์

ส่วนชั้นสองของตึก เป็นพื้นที่หลักของศูนย์ข้อมูลประวัติศาสตร์ นำเสนอเนื้อหาทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับบทบาทชาวฮอลันดาในสยามตั้งแต่สมัยอยุธยา ความเป็นมาของชาวดัตช์ บริษัท VOC ในโลกการค้าของคริสต์ศตวรรษที่ 17 การแสดงรายงานผลการขุดค้นและขุดแต่งทางโบราณคดี มุมถ่ายทอดความสัมพันธ์ไทย-เนเธอร์แลนด์ โดยแบ่งประเด็นหลักในการนำเสนอออกเป็น 5 หัวข้อ คือ 1. แนะนำสถานที่สำคัญ 2. แนะนำตัวละครที่มีบทบาท 3. เรื่องกรุงศรีอยุธยา 4. เรื่องของคนดัตช์และการค้า 5. วิถีชีวิตความเป็นอยู่ในอยุธยา เป็นต้น (สัมภาษณ์ ดร.ภาวรรณ เรืองศิลป์, 24 ก.ค. 2557 ; สัมภาษณ์คุณหทัยรัตน์ มณเฑียร, 24 ก.ค. 2557)

สรุปและข้อเสนอแนะ

เนื่องจากบ้านฮอลันดาเป็นสถานที่สำคัญที่ยืนยันถึงการเข้ามา การอยู่อาศัยและการดำเนินวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวฮอลันดาในดินแดนประเทศไทยในอดีตเป็นระยะเวลากว่า 131 ปี ในสมัยกรุงศรีอยุธยา (จากปี พ.ศ.2177-2308/ค.ศ.1634-

1765) และความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับฮอลันดาก็ดำเนินเรื่อยมาด้วยดี ถึงแม้ว่าฮอลันดาจะไม่ได้กลับมาเปิดสถานีการค้าขึ้นในสยามอีก แต่การค้าของฮอลันดาก็ยังคงดำเนินมาจนผ่านยุคเปลี่ยนแปลงช่วงสำคัญต่าง ๆ เช่น การปฏิวัติอุตสาหกรรมและลัทธิอาณานิคมในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ช่วงหลังสงครามมหาเอเชียบูรพาตลอดจนความร่วมมือทางวัฒนธรรมและการศึกษา

การฉลองครบรอบ 400 ปีความสัมพันธ์ไทย-เนเธอร์แลนด์นับเริ่มต้นที่ปี พ.ศ. 2147/ค.ศ.1604 ถึงปี พ.ศ.2547/ค.ศ.2004 โดยในปี พ.ศ.2547/ค.ศ.2004 สมเด็จพระราชินีนาถเบียทริกซ์กับเจ้าชายวิลเลียม มกุฎราชกุมารแห่งเนเธอร์แลนด์ ได้เสด็จเยือนประเทศไทยและได้เดินทางมายังโบราณสถานบ้านฮอลันดา ต.คลองสวนพลู อ.พระนครศรีอยุธยา จ.พระนครศรีอยุธยา การส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างประเทศยังเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนอีกด้วย เพราะอาเซียนมิใช่แต่รูปแบบการสร้างสรรค์ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเพื่อนบ้านที่อยู่ใกล้ชิดติดกันในภูมิภาคเดียวกันเท่านั้น หากยังหมายถึงการสร้างสรรค์ลักษณะความสัมพันธ์อันดีที่มีต่อนานาชาตินั้นด้วย

จากข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่ได้จากการค้นคว้าวิจัย จะพบว่าฮอลันดาเป็นชาติตะวันตกที่เข้ามามีบทบาทเชื่อมโยงทั้งทางการค้าและสังคมวัฒนธรรม ระหว่างอยุธยากับบ้านเมืองต่าง ๆ ในย่านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วยกัน อาทิเช่น ปัตตาเวีย มะละกา บันทัม ปัตตานี เวียงจัน ละแวก ตังเกี๋ย เป็นต้น นอกจากนี้ยังเชื่อมโยงระหว่างอยุธยากับภูมิภาคอื่น เช่น ญี่ปุ่น เป็นต้น แม้ว่าการได้สิทธิผูกขาดการค้ากับญี่ปุ่นภายหลังญี่ปุ่นประกาศใช้นโยบายปิดประเทศ จะเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้อยุธยาขัดแย้งกับฮอลันดา เมื่อราชสำนักสมเด็จพระนารายณ์ได้ให้ชาวจีนเดินเรือค้าขายให้ระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่น การค้าระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่นจึงยังคงดำเนินอยู่ต่อไปภายหลังจากญี่ปุ่นประกาศนโยบายปิดประเทศ

ช่วงเวลาที่ฮอลันดาในอยุธยารุ่งเรืองมากที่สุด ได้แก่ ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง จากความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างราชสำนักกับบริษัท VOC เมื่อ VOC ได้ช่วยเหลืออยุธยาทำสงครามกับปัตตานีและกัมพูชา แม้ว่าเรือรบฮอลันดาจะมาช่วยได้ล่าช้ากว่ากำหนด แต่สมเด็จพระเจ้าปราสาททองก็ทรงพอพระทัย การมีชาวต่างชาติมาช่วยทำสงครามย่อมหมายถึงบุญญาธิการของพระองค์ในฐานะพระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยา ที่ขึ้นครองราชย์ด้วยวิธีปราบดาภิเษกด้วย ฮอลันดาจึงได้รับ

พระราชทานที่ดินริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา สำหรับเป็นที่ตั้งของสถานีการค้าในบริเวณเขตพื้นที่โบราณสถานบ้านฮอลันดาในปัจจุบัน

เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับฮอลันดา นับเป็นหัวข้อเรื่องสำคัญหนึ่งสำหรับประวัติศาสตร์ไทยสมัยอยุธยา เรื่องราวของชาวฮอลันดาในอยุธยา นับว่าช่วยต่อยอดองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ให้กับการศึกษาวิจัยว่าด้วย "อยุธยาศึกษา" เอกสารบันทึกของชาวฮอลันดาตลอดจนเอกสารของชาติอื่นแต่เกี่ยวข้องกับ VOC ในอยุธยา นับว่ามีคุณูปการที่ทำให้เราได้ทราบถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ สภาพของเมืองพระนครศรีอยุธยา การเมืองการปกครองของราชอาณาจักรสยาม และเรื่องอื่น ๆ อีกมากมาย ควบคู่กับการตรวจสอบข้อมูลหลักฐานที่ได้จากบันทึกของชาติอื่นที่เข้ามาอยุธยาเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นโปรตุเกส อังกฤษ ฝรั่งเศส สเปน เปอร์เซีย จีน ญี่ปุ่น เป็นต้น

ประวัติศาสตร์ย่อมมีหลากหลายแง่มุม อยู่ที่เราจะให้ความสำคัญกับแง่มุมไหนในช่วงเวลาใด การรับรู้หลากหลายแง่มุมย่อมเป็นประโยชน์แก่ชีวิต มากกว่ารับรู้แต่เพียงแง่มุมใดแง่มุมหนึ่ง จากลักษณะความเป็นมาทางประวัติศาสตร์และความสำคัญในบริบทของเมืองพระนครศรีอยุธยาและสังคมไทยในปัจจุบัน จึงสามารถกล่าวสรุปรวบย่อได้ว่า บ้านฮอลันดามีความสำคัญดังกล่าวมาข้างต้นนี้ได้ ก็เพราะด้วยความที่มีลักษณะเป็น "มรดกทางวัฒนธรรมของความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเนเธอร์แลนด์" เนื่องจากเนเธอร์แลนด์นับเป็นดินแดนของชนชาติที่มีการติดต่อสัมพันธ์กับสยาม/ไทยมาอย่างยาวนานชาติหนึ่งนั่นเอง

เอกสารอ้างอิง

กรมศิลปากร. 2528. **470 ปีแห่งความสัมพันธ์ระหว่างไทยและโปรตุเกส.** กรุงเทพมหานคร : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์.

_____. 2534. **คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม : เอกสารจากหอหลวง.** กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี.

กำพล จำปาพันธ์. **"อยุธยากับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ : พื้นฐานทางประวัติศาสตร์และสังคม วัฒนธรรม."** เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่องเปิดประตูอยุธยาสู่ประชาคมอาเซียน โดย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา ประจำปี 2556 ณ อาคาร 100 ปี วันที่ 13 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2556.

โตเม ปิเรส (Tome Pires). 2528. **จดหมายเหตุการณ์เดินทางของโตเม ปิเรส ตอนที่เกี่ยวกับสยาม.** แปลโดย พัฒนพงศ์ ประคัลภ์พงศ์. นครปฐม : มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ธีรวัต ณ ป้อมเพชร. 2547. "บริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา (V.O.C.) ในราชอาณาจักรอยุธยา." ใน **สายสัมพันธ์ 400 ปี ไทย-เนเธอร์แลนด์,** พรสวรรค์ วัฒนางกูร. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ร่วมกับกระทรวงต่างประเทศ และสถานทูตเนเธอร์แลนด์ประจำประเทศไทย.

_____. 2533. "ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับชาติตะวันตก." ใน **ศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยา,** พระนครศรีอยุธยา : ศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยา.

พลับพลึง คงชนะ. 2533. "กรุงศรีอยุธยาในฐานะเมืองท่า." ใน **ศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยา,** พระนครศรีอยุธยา : ศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยา.

พิทักษ์ สุขพิพัฒนามงคล. ม.ป.ป. **รายงานเบื้องต้นการขุดแต่งและขุดค้นโบราณสถานหมู่บ้านฮอลันดา ต.คลองสวนพลู อ.พระนครศรีอยุธยา จ.พระนครศรีอยุธยา ปีงบประมาณ 2548.** (เอกสารอัดสำเนา)

ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ, แปล. 2512. **บันทึกเรื่องสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศ ในศตวรรษที่ 17 เล่ม 1.** กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร.

ภาวรรณ เรืองศิลป์. 2553. **ชาวต่างชาติกับกฎหมายและระเบียบสังคมไทยสมัยอยุธยา กรณีศึกษาหมู่บ้านฮอลันดา.** กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ลักขณา เบ็ญจนิรัตน์. 2542. **ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ถึงคริสต์ศตวรรษที่ 19.** เชียงใหม่ : คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

วรพจน์ หิรัณยวุฒิกุล. 2552. **รายงานการดำเนินงานทางโบราณคดีหมู่บ้านฮอลันดา ต.คลองสวนพลู อ.พระนครศรีอยุธยา จ.พระนครศรีอยุธยา.** อยุธยา : อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา กรมศิลปากร.

วรพร ภู่พงศ์พันธุ์. 2542. "ลักษณะสังคมนานาชาติในพระนครศรีอยุธยา." ใน **รวมเอกสารประกอบการเสนอผลงานทางวิชาการเนื่องในโอกาส 25 ปี หลักสูตรอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้.** นครปฐม : คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ศิวพร ชัยประสิทธิกุล. 2525. **ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในอดีตถึงปัจจุบัน.** กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

เสาวลักษณ์ กีชานนท์. 2548. "ประวัติความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับเนเธอร์แลนด์." ใน **รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลีต (วัน วลิต),** กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร.

อนงคณา มานิตพิสิฐกุล. 2545. **ไทยกับชาติตะวันตกสมัยอยุธยา.** กรุงเทพมหานคร : ปิรามิด.

อเนก สีหามาตย์. "การขุดค้นแหล่งประวัติศาสตร์สถานีการค้าฮอลันดา (VOC) ที่แหล่งประวัติศาสตร์อยุธยา (Ayutthaya historic site)." **ศิลปากร** 48, 6 (พฤศจิกายน-ธันวาคม 2548).

อิบรอฮีม, อิบนิ มุหัมมัด. 2545. **สำเภากษัตริย์สุลัยมาน** (The Ship of Sulaiman) แปลโดย ดิเรก กุลสิริสวัสดิ์. กรุงเทพมหานคร : มติชน.

Brummelhuis, Han ten. 2005. **King of the Waters : Homan van der Heide and the Origin of Modern Irrigation in Siam**. Leiden : KITLV Press.

Terwiel, Berend jan, trans. & ed. 2008. **A Traveller in Siam in the Year 1655, extracts from the journal of Gijsbert Heeck.** Chiangmai : Silkworm Books.

สัมภาษณ์

หทัยรัตน์ มณเฑียร. สัมภาษณ์, 24 กรกฎาคม 2557.
ธีรวัต ณ ป้อมเพชร. สัมภาษณ์, 28 กรกฎาคม 2557.
ภัทรพงษ์ เก่าเงิน. สัมภาษณ์, 5 สิงหาคม 2557.
ภาวรรณ เรืองศิลป์. สัมภาษณ์, 24 กรกฎาคม 2557.
วสุ โปษยะนันทน์. สัมภาษณ์, 30 กรกฎาคม 2557.